

Варфоломій ВАНОТ

Вісла тече през Шлеск

Одредакційне введіння

Попереджаючи заміщене долов справоздана рефлексийного тыпу з довершеного в рамках ідеї конфронтуваня меншыновых дискурсів показу фільму о акції «Вісла» і повязаной з ним дискусії: «Лемкы і Шлезакы – спільноты невыгідны», додаеме гев пару слів на тему самого вказаного 12.12.2017 р. в Катовіцах, в Кінотеатрі Rialto фільму.

Фільм *Even Tears Were Not Enough / Аж і слезы не старчыли* ест документальным фільмом вырежысеруваным через двое американьскых Русинів – Джона Рігетті і Марію Сільвестрі, котры в своїм доробку маюут і інчы посвячены русиньскій/ лемківскій темі фільмы. В 2014 р. створили они фільм *Changed by Thalerhof / Перемінены през Талергоф* о першым в світі концентрацийным лагрі zorganizованым през Австрию в Талергофі бл. Грацу, де більше як 1/3 вязнів то были Лемкы. Тепер кінчат роботы над фільмом о етнічным одроджыню серед Карпатскых Русинів по 1989 р.

Фільм *Even Tears Were Not Enough / Аж і слезы не старчыли* возник в 2017 р., в 70. річницю акції «Вісла» і документуе трагічны для лемківской спільноты наслідства масово проведены в часі од квітня до липця 1947 р. през Людове Польске Войско депортаций.

Документуваня ведене ест на парох площынах: 1. Фактографічній і емоційній, 2. Історичній і сучасній, 3. Індивідуальній і соспільній, 4. Внутріспільнотовій і зовніспільнотовій. Найбарже прушаючы сут презентуваны в фільмі особисты свідоцтва – наррації непосредніх жертв тых переслідувань, котры односят ся так до самой депортаций, як і тырваючы до днес ей фізычных

і психічних, культурових і матеріальних наслідств. Дополнены они сут коментарями і опініями дослідників – істориків, соціологів, культурознавців – будучыма пробом успійніня і найдіня для тых емоційні живых досвідчынь інтерпретаційного контексту.

Фільм ма конфронтаційний характер і закладат предо вшыткым оддана голу тым, котрым він остал одобраний, головні адміністраційным рішыньом о конструуваню моноетнічної Польщы. Може він становити сутьовий пункт однесія до вшыткых інчых етнічных спільнот, котры підлігали тій самій системі выключыня і колонізації з долготырвалыма траматычныма ефектамы. «Вісла» бо дале і фурт плыне, як тото усвідомлят свойом автобіографійом вроджений в 1947 р. лемківскій поета, Петро Мурынка. Лемкы стратили свою Отчызну в тотальний спосіб. Довершена в формі войсковой операції ідеологія, принесла конец своерідній країні достоменности. Мимо того, документуючий по сімдесятьох роках живу памят свідків, становит він свідоцтво неперерваной спільнотовой памяти, так текстуальной, як і ритуальной. Жебы она не остала перервана, повинен він быти обзераний і конфронтуваний з інчыма, паралельныма спільнотами памяти і досвідчынь.

О. Д.-Ф.

* * *

В віторок, 12 грудня в Катовицях проходило інтересуюче событя. В Кінотеатрі Rialto вказували фільм *Аж і слезы не старчыли*, по яким проведено дискусию о «невьгідных» спільнотах, якы жыют в сучасній Польщы, значыт – о Шлезакых і Лемках.

Думам, же о самым фільмі писати гев вельо не треба. Вшыткы, котры чытают тот текст, уж давно го виділи, а певно і не еден раз. Для вшыткых Лемків, што обзерали тот фільм, ест він джерелом споминів о звірскым злочыні вчыненым през польскых комуністів в 1947 році. Хтоси памятают тоты події як іх свідок, дахто чул о них од своїх родичів або дідів, іщы інчий дознал ся з книг і выкладів, але серед вшыткых членів лемківской спільноты памят о «Віслі» занимат барз важне місце. Лемкам фільм *Аж і слезы не старчыли* помагат преказати свій біль, часто спрочынят плач, ест елементом дополнюющим збірну памят.

Але інтригувало мя, як тот фільм можут прыняти Шлезакы. Тота спільнота, котрой членом ем я сам, найчастійше не зна нич о інчых

меншынах, што жыют в Польщи. Мої родиче, хоц колиси часто іздили на вакації до Высовы, о істніню Лемків дознали ся од мене, а я сам зачал ем познавати глубше тоту тему влони. Очевидні, «еліты» шлеского руху уж давно маюť контакт і ведут інтелектуальну спілпрацу з лемківском авангардом. Все-пак, в свідомости пересічного жытеля мого регіону, слово *Łymki* не выкикуе праві нияких асоцияций, а о акції «Вісла» знат він лем того, што написали в шкільных підручниках (а вшыткы прецін добрі знаме, же того нее вельо). Завдякы тому (ци прото) більшіст обзераючых могла перший раз почути лемківскій язык, выслухати лемківских історий і на власны очы взріти реальных Лемків. І барз мя тішыт, же тоту можливіст Шлезакы схоснували так чысленні.

Десяткы ждучых на проекцію перед показом бесідували, жартували, пили чай з усміхами на лицах. Але коли зачал ся сеанс, усміхы поступенні зникали. Пілтора години провели сме в полній концентрації, часом лем долітували до мя одголосы зітхніня, аж і плачу. Обзерати тот фільм не было просто. На лиці камарата, котрий сиділ при мі, виділ ем нарастаючий перестрах. Од часу до часу обертал ся і звідувал: *tak richtig było?* [по шлеску: так направду было?], прото же повірити в масштаб зла зробленого тому маленькому народови было тяжко. Потверджыньом того шоку, якого дознали присутны, был момент безпосередньо по сеансі. Скінчыли ся написы, запалили ся світла... а люде просто сідили в тиши. Не было оплесків, ніхто не выходил. Вшыткы в молчаню думали о тым, што пред хвильом взріли.

Тоту тишу перервала проф. Дуць-Файфер, котра привитала і запрентувала участників дебаты. А было то, треба щыро признати, барз честне товариство. Окрем Дуць-Файфер, мали сме приемніст почути проф. Збігнева Кадлубка, шлеского клясычного філолога, компаратысту та писателя, дра Єжого Ґожеліка, історика штуку і самоурядового політыка, др габ. Еву Міхну, социйоложку, дослідницю меншыновых достоменности, котра підсумувала дискусію.

На што звернули увагу дебатуючы? Дуць-Файфер підкрислила значыня «Віслы» для Лемків, ей ролю своерідной границі, яка розділят жытя спільноты на «пред» і «по». Кадлубек скоментував тоты слова контроверсійным стверджыньом, же «Шлезакам така Вісла тіж могла бы ся придати». І хоц можна зрозуміти інтенції професора – хтіл він звернути увагу, підкрислити отсутніст той єдной основной події, яка рішучо вплынула бы на форму шлеской ідентычности, і до якої можна бы ся

одкликувати – все-пак тота фраза звучала несмачно. Правда, в нашым припадку неє єдного історичного моменту, якій становил бы *limes*, в од-несію до якого просто было бы ся дефініювати. Але я думам, же сенсом істніня етнічної групи є сохраніня і реплікація культуры, языка, традиції. Мы маме жыти, творити і ся розвивати, а не быти лем добрым матерялом для теоретычных розважань.

Але Кадлубек разом з Гожеліком звернули увагу іщы на єдну важну справу – на одповідальніст Поляків за тот злочын. Згідні з іх словами, блудным єст змітуваня вины за вшыткы злочыны «народной Польщы» на комуністів і Радяньскій Союз. Очевидні, в Польщи в тамтым часі рядили комуністы, але был то специфічний тып комунізму, якій мал ся добрі в симбійозі з польскым націоналізмом. Не было бы «Віслы» і не было бы повоенных концентраційных лагрів, як бы не шовінізм і стремліня до створіня моноетнічної державы. Тото стремліня, подля дебатуючых, не зникло і до днес – візия Польщы лем для Поляків єст не лем жыва, але аж і домінує в польскым дискурсі, а умонолітычніня со-спільства єст тым, чым гордыт ся польськы еліты і што видят ся як успіх.

В рамках підсумуваня др Міхна выразила щыру радіст зо стріч такых як тота. Была она чудовым приміром меншынового дискурсу і надійом на наступны крокы в напрямі сотворіня простору до дискусий медже представниками «невыгідных» груп.

Обзераючы, якы задавали звіданя, часто прібували порівнати ситуацію тых двох спільнот. Хтоси цікавил ся, чом «Лемкам ся повело» выграти борбу о офіційне узнання польском державом. Інчы звідували о того, як можливим было тырваня Лемків на так долгым выгнаню. Іщы хтоси хтіл дознати ся технічных дрібниц фільму – хто дал на нього пінязі, хто занимал ся продукціом ітд. Марцін Мусял прочытал свій переклад верша, якій оддавал смуток выселенчого болю.

Люде тіж ділили ся тым, што найбарже ся ім з фільму запамятало. Хтоси бесідувал, же был то момент, в яком жена признала ся до того, як заперла ся своей матери. Я, коли перший раз єм тото почул, одраз спомнул єм фрагмент верша великого шлеского поеты, Фелікса Штоера:

Z Łúnůw je Antůn Rak.

Zato Zapjrau se swojej matky

Antůn Rak.

Czasto przychodzũm gojści proszyñi;
 Wtedy zostauwau matka w kuchni.
 Czamu to rzũndzi dycky w tej rzeczy,
 Czamu to nojñi selsky obleczi?
 Lepszi ñe ũmi. Za to jũm gaũm.
 Śednuć se stydźi s babũm ku paũm
 Antũn Rak.

Дві спільноты, дві історіі, нескінчений чловечий біль. Шлезакы і Лемкы, разом сме ся стыдали своїх бесід і культур, разом сме терпіли. Але уж дост, уж пора двигнути головы і разом кричати: **Мы сме!**

Плякат події в Кінотеатрі Rialto в Катовицях

Авторка плякату – Аґнешка Новак

Автор фотографії – Ярослав Мазур

Фотографічна реляція Адама Мікоша і Яцка Томашевського

